

روستاهای تاریخی ایران

(جلد دوم)

www.KitaboSunnat.com

مجتبی آقایی سربرزه

سرشناسه: معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
عنوان و نام پدیدآور: روستاهای تاریخی ایران (جلد دوم)/ زیر نظر معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی؛
عکاسی، اجرا و مدیریت هنری: مجتبی آقایی سربرزه
متن: صدیقه حسینی حاصل و فرزانه جلابر
ترجمه: مجتبی صفی پوررشوانلو
مشخصات نشر: تهران، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، اداره کل روابط عمومی-۱۳۹۱
مشخصات ظاهری: ج: مصور(رنگی)، نقشه(رنگی)، جدول، نمودار: ۲۴ × ۳۲ س.م.
شابک: 964-978-6672-92-5
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: ج: ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۵) (فیپا).
موضوع: خانه های روستایی - ایران.
موضوع: روستاها - ایران.
موضوع: روستاها - ایران - مصور.
شناسه افزوده: آقایی سربرزه، مجتبی، ۱۳۴۴-عکاس.
شناسه افزوده: حسینی حاصل، صدیقه
شناسه افزوده: صفی پوررشوانلو، مجتبی، مترجم.
شناسه افزوده: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، معاونت عمران روستایی.
رده بندی کنگره: 89/1391 ج/4850/TH
رده بندی دیویی: 690/837
شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۹۲۵۰۹

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
حساب ۱۰۰ امام

روستاهای تاریخی ایران (جلد دوم)

ناشر: انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

زیر نظر: معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

عکاسی، اجرا و مدیریت هنری: مجتبی آقایی سربرزه

(استادیار دانشگاه علم و فرهنگ و عضو هیات علمی دانشگاه گاهی)

متن: صدیقه حسینی حاصل، فرزانه جلابر

ترجمه: مجتبی صفی پوررشوانلو

ویرایش ادبی: اعظم تراب پرهیز

صفحه آرایی: شیدا شیروانی

مدیریت طرح: غلامرضا مجیدی، مدیر کل دفتر برنامه ریزی و هماهنگی طرحها و حسن رضایی، مدیر کل روابط عمومی

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

همکاران: وحید کاظم زاده، مدیران و کارشناسان بنیاد مسکن استان های خراسان رضوی، خراسان جنوبی، مازندران، اصفهان،

گیلان، کردستان، همدان، یزد، زنجان، گلستان و دهیاران روستاهای ایبانه، هنجن، انبوه، ازغد، درسجین، فارسین، گشانی، هجیج،

شمسی، شمشیر، تنگی سر، جواهرده، خور، ریاب و کمجان

لیتوگرافی و چاپ: کمالی

صحافی: سپیدار

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

نوبت و تاریخ چاپ: اول / پاییز ۱۳۹۵

نشانی: تهران، خیابان دکتر فاطمی، شماره ۲۷۱- صندوق پستی ۱۵۸۱۷۵/۴۹۱۳

تلفن: ۸۸۹۵۵۹۴۵-۸۸۹۵۵۹۳۳ دورنگار: ۸۸۹۵۵۹۳۳

نشانی سایت: www.bonyadmaskan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

Index

دییاجه / ۸

preface / 3

سخن آغازین / ۹

Foreword / 3

مقدمه / ۱۰

Introduction / 4

فهرست روستاها و عکس‌ها

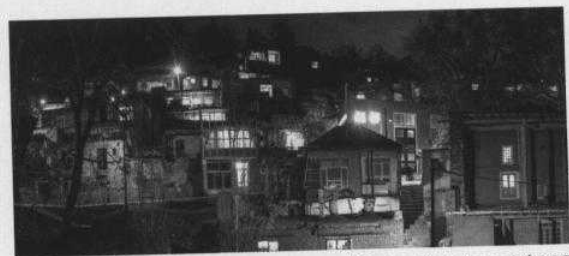
Index of the villages & Photos

ابیانه / ۱۲ | Abyāneh / 348

انبوه / ۶۸ | Anbooh / 292

ازغد / ۴۲ | Azqad / 318

جواهرده / ۱۱۴ | Javāherdeh / 246

تنگی‌سر / ۹۲ | TangiSar / 268

۱۶۶ / درسجین | Darsejin / 194

۱۳۸ / خور | Khoor / 222

۲۰۶ / شمسی | Shamsi / 154

۱۸۶ / ریاب | Riāb / 175

۲۴۸ / فارسیا | Fārsiān / 112

۲۲۸ / شمشیر | Shamshir / 132

۲۹۰ / گشانی | Gashāni / 70

۲۷۰ / کَمجان | Komejān / 90

۳۳۲ / هنجن | Hanjan / 28

۳۱۰ / هجيج | Hajjiz / 50

دباجه

بافت روستاهای دارای ارزش تاریخی و فرهنگی کشور، میراثی بسیار گرانبها هستند که طی دهه‌های اخیر به شدت دچار تغییر و تحول گردیده و برخی از آنها نیز رو به نابودی نهاده اند، از اینرو ضروری است برای حفاظت از این بافت‌ها راهکاری اساسی اندیشیده شود. در این راستا، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به‌عنوان متولی توسعه کالبدی روستاهای کشور همزمان با آغاز برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور و با هدف حفاظت و احیای منظر روستایی و معرفی ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و معماری این روستاها در سطوح ملی و فراملی، تهیه و اجرای طرح بهسازی بافت باارزش روستایی را مورد توجه و تأکید قرار داده است.

اثر فاخر و ارزشمند خاص روستایی خواننده با ۱۵ روستای تاریخی ایران به‌عنوان نمونه‌هایی درخشان از گنجینه غنی معماری روستایی اسلامی - ایرانی، فعالیت‌های بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در حفظ و احیای بافت‌های باارزش را به‌طور خلاصه شرح می‌دهد.

در اینجا شایسته است از زحمات ارزنده آقای مهندس محمدرضا شاملو معاون عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و نیروهای پرتلاش تحت‌مدیریت ایشان به‌ویژه آقای مهندس غلامرضا مجیدی تشکر و قدردانی کرد. همچنین از زحمات آقای حسن رضایی مدیرکل روابط عمومی که مسئولیت چگونگی و نیز این مجموعه باارزش را برعهده داشتند، تقدیر می‌نماید. امید است این مجموعه زبانه‌دار بر تارک معماری روستایی ایران، مورد استقبال و استفاده علاقه‌مندان و مسئولان عمران روستایی کشور قرارگیرد و انتشار مجموعه‌هایی از این دست به همت دست‌اندرکاران بدام داشته‌باشد.

علیرضا تابش

رئیس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

سخن آغازین

سیاس بی‌پایان پروردگار هستی را، که لطف و عنایتش دیگر بار شامل حال مجموعه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شد تا بتواند با شایستگی تمام، جلد دوم مجموعه روستاهای تاریخی ایران را تهیه نماید. جلد اول این کتاب نفیس که در سال ۱۳۹۱ منتشر شد، علاوه بر استناد در مراجع علمی و فنی مورد استقبال و توجه متخصصین و علاقه‌مندان قرار گرفت. به لطف الهی و تلاش و همت والای دست‌اندرکاران مجموعه، برنده لوح سیمنین دومین دوره جایزه کتاب معماری و شهرسازی دکتر منوچهر فزینی نیز گردید. در تداوم راهی که با انتشار جلد نخست این مجموعه آغاز شد، کتاب حاضر نیز به معرفی مجموعه‌ای پانزده‌گانه از روستاهای تاریخی ایران به‌همراه تصاویر غنی و زیبا از بافت باارزش، معماری ساخر و میراث تاریخی- فرهنگی روستاها می‌پردازد که به دو زبان فارسی و انگلیسی در اختیار مخاطبان از جمله دانشگاهیان، پژوهشگران و دیگر علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. امید است این راه با انتشار مجله‌های بعدی این مجموعه، همچنان تداوم خود را حفظ نماید.

در اینجا ضرورت دارد از زحمات بی‌وقفه آقای دکتر مجتبی آقایی، مجری پروژه عکاسی که با تلاش‌های ارزشمند تصاویری بی‌بدیل از روستاهای تاریخی فراهم نمودند تقدیر نماید. همچنین از خانم‌ها دکتر صدیقه حسینی حاص، مهندس فرزانه جلابر که مسئولیت نگارش متون کتاب و انتخاب عکس‌ها را بر عهده داشتند، کمال تشکر به‌عمل می‌آید.

محمد رضا شاملو
معاون عمران روستایی

مقدمه

بناهای تاریخی ساخته همت و کوشش معماران، هنرمندان و صنعتگرانی است عمدتاً بی نام و نشان. کیب این ابنیه در مقری خاص بنام روستا، میراثی به یادگار مانده از گذشته و نوازشگر نگاه ژرف زیبا پسندان است.

کالبد روستاهای تاریخی، بازتاب ویژگی‌های طبیعی، اجتماعی و اقتصادی روستاها در گذر زمان است و موم باری، پیدایش ناپیدای آن، درک آدمی از «تحرک احجام زیر نور خورشید» بوک، بورنه و «موسیقی منجمد» متصور در اندیشه گوته را معنا می بخشد.

در روستاهای زیبای آرمیده بر دشت، خانه ها گاه فشرده و گاه پراکنده دور از هم، و در آبادیهایی خزیده بر دامنه کوهستا، با بر پشت هم سوارند و روستاهای پلکانی را صورت می دهند؛ به گونه ای که بام خانه زیرین، حیاط بنای زیرین را مهیا می سازد. در جمع تاریخی این خانه ها، بوی روزگاران گذشته به مشام میرسد. از ورودی و پیرنشین تا بام و از طاقهای ضربی و قوسی و گنبدی بر پا شده از خشت و گل و دیوارهای قطور کاهگلی، بادگیرها و ساباط های روستاهای نجد ایران تا سقف های شیروانی پوشیده با لته های چوبین و سفالین و ایوانهای دلپاز شمال کشور، از کف و دیوارهای سنگی و معابر باریک و پرپیچ و خم خیره کننده تا دریچه های قدیمی و لت های مشبک چوبی پنجره های آبادیهایی کوهستانی.

در گذر از کوی و برزن روستاها، صدای نرم گامها بر خاک، گاه با موسیقی برگ و باد درخت گردویی کهنسال می آمیزد، یا ناگاه طنین زنگوله ای از دوردست با نغمه دسته ای از گنجشکها، تبسم احساس را بر لب می نشاند.

روستاهای تاریخی با همه خردی کالبد، آمیزه ای از یادمانهای ارزشمند مادی و معنوی هستند چون مسجدی قدیمی، زیارتگاه و امامزاده ای با گنبد زرین یا فیروزه ای، خانه ای باستانی، سنتها و آیین های جلوه گر در نخل های عزای بازمانده از اعصار کهن، پوشش های رنگارنگ زنان و مردان و... که از سپیده دم تاریخ این مرز و بوم برجایند.

امروز با تمام شکوه و زیبایی منظر، غبار فرسودگی بر روستاهای تاریخی سایه گسترده و هجمه های شهری، بر بافت روستاها سیطره انداخته و گاهی «رویش هندسی سیمان، آهن و سنگ» سهراب را تداعی می کند. با غوطه ور شدن در بحر تفکر، پرسشهایی در ذهن آدمی شکل

می گیرد؛ مانند اینکه آیا روستاهای تاریخی همچنان در تاریخ پابرجای خواهند ماند؟ و یا اینکه آیا در آینده هم رغبتی در دلی برای زندگی در میان این کالبد غبار گرفته باقی خواهد بود؟ آیا در کوچه های مهتاب زده کسی از سرشوق یا دلتنگی، نغمه های محلی سر خواهد داد؟ آیا کسی زنگار فرسودگی از دامن کوچه ها و خانه ها برمی گیرد و باز رنگ زندگی و عطر تازگی به روستاها خواهد آمد؟ آیا یادگارهای تاریخ از پس دوران خاموشی و روزگاران فراموشی، باز جلوه خواهند کرد؟ آیا این روستاها بر دامن کوهها و پهنه دشتها همواره چون نگینی خواهند درخشید؟

با این همه پرسش نقش بسته در ذهن، نهادی تکوین یافته به فرمان مردی روشن ضمیر، عزم همت گماشت و پای به روستاها گذاشت و احیاء و مرمت بافت و پیکره هسته کهن و ارجمند آنها را پیشه خود ساخت، تا در این روستاها، آواهایی با زبانها و لهجه های محلی دوباره پُر کند فضای روستا را؛ بوی نان تازه، چای دم کشیده و صدای پیچ پیچ، بازهم از میان پنجره خانه ها حس شود و در خنکای بادگیرها و سایه سار طاقی ها و ساباط های روستاهای گرم و خشک، تن گرمزده اهالی رامش گیرد و بردلهای مردمان روستاهای سردسیر گرمای امید نشیند.

این مجموعه تلاشی است تا امید زندگی دوباره را در دلها زنده نگهدارد؛ تا شاید آموزه ای از نیاکان برای یافتن شیوه درست زیستن در عرصه طبیعت باشد، برای آنکه میراث گذشتگان دور به سلامت به دست آیندگان نزدیک برسد؛ آنچه امروزه توسعه پایدار می نامندش. بافت باارزش روستاها، که این کتاب سعی در معرفی آن دارد؛ شیوه ای عملی است از میراث گرانبهای اجداد ما.

روستاهای گردآمده در این مجموعه

جلوه گری تاریخ در منظر و معماری اسلامی-ایرانی در روستاهای این سرزمین کهن نمایان است، لیک در برخی نمایانتر و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در پی کشف نمایانترها. بدین منظور به شناخت و معرفی آنها در کوششیده و در چندی از آنها آستین همت بالا زده تا گاهی هر چند کوچک، این خدمت برداشته شود که از آن جمله اند روستاهای به تصویر کشیده شده در این مجلد:

ایبانه

ایبانه، روستایی با خانه هایی از گل سرخ؛ درهای منبت، منبر و بازشوه های مشبک، چوبین؛ بناهای خشتی؛ آتشکده هارپاک و آب انبار تاره؛ ساباط های عریض و کم عرض؛ باز مانده حصار و باروی قلعه ای دور؛ نخل چوبی مزین به غم و خواهش؛ جنگ نخل و مردان با گذر سنگی کوهستان؛ اوج مناجات از گره های سبز بر ضریح مسجد حاجتگاه تا گنبد فیروزه ای به لاجوردی آسمان؛ خزش تاک بر داربست چوبی مسجد و چنارهای کهن رسته بر لب جوی.

انبوه

دو محله سیمین محصور در باغهای زمردین؛ پله های کاه گلی و سنگی؛ در و ایوان و ستون چوبی؛ بارش ذکر و دعا در کنج دکان؛ دوک نخ ریزی در دست زن انبوهی؛ زنانی با دامن های بلند چندان؛ شمعدانی نشسته بر گلدان و گلدانهای نشسته بر نرده چوبین منقش؛ هجوم زیبای انار به خاک باغستان.

جواهرده

دهی آرام گرفته در جنگل؛ بناهای دو اشکوبه؛ آزاره های سنگی و شیروانی با لته های چوبی؛ جنگ جنگل با پای بلند شید؛ تسخیر بافت با رنگی شیروانی ها؛ ایوانهای محصور با تخته های چوبین؛ کف مفروش با قلوه سنگ های باران خورده، خیس؛ سپیدی مسجد گلدسته های زرین؛ آلاچیق ها و اتاقکهای چوبی و کوزه های گلی؛ شانه شیشه های عسل.

درسجین

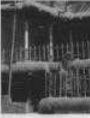
دهی در محاصره تاک و تپه؛ رشته های زر و یاقوت (کشمش) آویخته بر سقف و دیوار؛ ورودی های خشتی با آستانه های زیبا؛ درهای چوبی، پیرنشین های سنگی؛ مطبخ دیگ و آتش؛ فانوس و دیوار سپید

شمسی

روستایی از جنس کویر در کنار ویرانه ای از قلعه ای فرتوت درگذر از تاریخ؛ همسایه با خار و بیان؛ خانه های گنبدی شتی و گاه گلی؛ تک منار آجری؛ بادگیرهای مربعی؛ پله های سرک سفید بر سردابها؛ ریزش عکس شبستان در حوض؛ «حمامی مسجد مسجود».

فارسیان

دهی با خانه های پلکانی و سوار بر هم؛ پُر از خانه های دو اشکوبه با فضای دامی در زیر با نورگیرهای چارگوش کوچک و نمای زیست انسانی با پنجره های بزرگ چوبین؛ پله های بالارفته از گذرها معابر؛ دیوارهای خشتی برپا شده به مدد تیرکهای چوبی؛ مطبخ محصور باغ؛ مزرعه های زرین غلات؛ هنر ترکه بافی یا سبدبافی.

گیشانی

بافت پلکانی روستا و خانه هایی که خانه بالا دست را بر دوش گرفته؛ کوچه باغهای زیبا؛ چوبهای نازک و خشک باغ زینت ش بالای دیوارهای سنگی (رُخ بام)؛ روستای گردوهای مفروش بر بام.

هَنجن

روستایی آرمیده بر دره بَرز رود، ترکیب ابنیه خشت و گلی با درختان سرسبز، سایه سار ساباطها و طاقی های عریض، طاق و در چوبی با کلوئی زیبا، گنبد مخروط فیروزه ای، بارگاه سربخ بی بی زینب خاتون، روستایی با قلعه ای کهن و سنگ قبرهایی ن تر و چنارهای کهنسال.

آزغد

از جلوه های بارز روستای پلکانی با ایوانهای چوبی بیرون زده از خانه ها، ستونهای چوبی با پاشنه سنگی؛ معابر و دیوارهای گلی سنگی؛ گورستانی از سنگ قبرهای قدیمی؛ مسجدی کهن با سقف ستونهای چوبین؛ دَر و سردری باستانی از چوب منبت کاری و درختانی نسال؛ میوه های توت، برگه زردآلو و گردوی گستره بر بام.

تنگی سر

روستایی از خطه ای گردنشین؛ تجلی کامل سنگ و چوب در معماری؛ خانه های مطبّق سوار بر هم با ایوان و ستونهای چوبین؛ میوه سنجد بر درختان، بر بام؛ برگه های زردآلو و ترخینه های چشم دوخته به آفتاب؛ لباسهای گردی بر قامت مردان و زنان؛ مردانی با شال، سربند، دستار.

خور

دخمه های کَنده در کوه؛ برون زدگی های سنگی (بدلندهای ژئومرفولوژیک) در حاشیه روستا؛ دهی آرام گرفته بر دشتی بیابانی؛ سقفهای گنبدی پی در پی و دیگر...؛ روستای بادگیرها و نورگیر گنبدها؛ فرش دستباف منقش با شتر و گوزن و خانه؛ مسجد و آب انبار قدیمی؛ پنبه چینی و دستان زنان.

ریاب

با بادگیرهای زیبا و آب انباری قدیمی؛ معماری ریاب آمیخته با خشت و گل؛ ورودی ده با سردری مزین به کاشی کاری وان یکاد...؛ نخل چوبی عزا زیرطاقی مسجد چشم براه محرم؛ ساباط های خشت و گلی و آجری با پیشکش سایه؛ کبوترخانه بنایی افراشته در روستا با کبوتران در حال پرواز؛ مردان با دستار سپیدی بر سر؛ آبادی آکنده از عطر زعفران؛ طلای سُرخ بر گرفته از قلب گلهای بنفش به کهشش زنان و مردان.

شمشیر

روستایی در پس جاده های پر پیچ و خم کوهستان؛ پلکانی، شیب همه از جنس سنگ (سنگ مالون)؛ کتیبه ای در دل کوه؛ دستار؛ برف؛ سرپوش مردان؛ قامت زنان پوشیده با پیراهن رنگین و بلند؛ وبه قوس سار، دستار، «پولک افتاده از دستی در شب».

کُمک

دهی در...؛ همسایه با ایبانه؛ با قلعه ای کهن؛ بارگاهی از آئینه و ضریحی زرین و عطر معنویت (امامزاده ایوب)؛ چنارهای کهنسال؛ خانه هایی دو سه اشکوبه با ایوان و ستون و نرده هایی چوبین مشبک؛ بناهایی خشت و گلی؛ سوگواران محرم (پسرک سقای سوار بر اسب، شمشیر و انار) درگذر از پیچ و خم معابر با نخل.

هَجیج

دهی در یال کوه، ناظر بقعه ای در یال دگر؛ ضریح امامزاده و دستان خالی زن؛ بافتی پر از پله و سنگ؛ رودی پر آب و خروشان با نعمت ماهی در آن و پلی فلزی بر دوش؛ مسجدی پر از ذکر و مناجات برخاسته از عابدان نشسته بر سجاده های دستباف؛ روستای گیوه های سفید، سیاه و رنگی هنر دست زنان و مردان؛ پوشش گردی بر پیکره اهالی هجیج؛ شادی دخترکان در رنگی پیراهن های بلند و سبدهایی بافته با ترکه انار، پُر ز انار، پُر ز به.